

INFORME SOBRE LA DENOMINACIÓ DE TORÍS i TURÍS

Ponent: D. Germà Colón i Domènech.
Ple: 30 de novembre de 1993

La pregunta que formula el Senyor Secretari de la Comissió del Lligat Cultural del Consell Valencià de Cultura (fax del dia 13 d'abril de 1993; eixida 125) és la següent:

¿Quina és la denominació valenciana del topònim que en castellà diuen *Turís*?

La resposta que tinc l'honor de sometre a la docta Institució s'ha de limitar a la disjuntiva *Turís* o *Torís*, "tertium non datur", puix que una forma paroxítona (**Toris* o *Turis*) és impossible a causa de l'alternança O ~ U, que apareix en les formes documentades en escrits antics. En els instruments on aquest topònim és citat, és grafiat de les dues maneres: *Turis* i *Toris* (naturalment en l'època medieval no hi ha accents).

En primer lloc hem de confessar que desconeixem l'etimologia d'aquest topònim, el qual té aspecte de ser pre-romà.¹ Quan en l'Edat Mitjana és esmentat en texts llatins ix com a TURRIS. Aixó és resultat d'una arbitrària llatinització, sense massa valor, ja que el reflex romànic d'aqueix terme en les nostres terres sempre és *torre* o *torra*.

Al Llibre del *Repartiment* de 1238 llegim les dues variants *Turis* i *Toris*. Al repertori anomenat *Aureum Opus* en document de l'any 1250 del rei En Jaume relatiu a la pesca a l'Albufera, se citen, entre altres els pobles de:

"xiua, bunyol, mascata, *turis*, madrona...".²

En els *Furs de València*, en la delimitació dels termes de la Ciutat, tenim *Torís* en romanç i *Turris* en llatí, com es pot veure en la nostra edició:

"Los térmes de la ciutat són: entrò al terme de Murvedre, que partex ab Puçol; entrò al terme d'Alocau, e de Xiva, e de Bunyol e de *Torís*; e entrò en Munserrat; e entrò al terme de Algezira e de Cullera. E de la riba de la mar sie e dur terme per c millers dintre la mar".

"Termini civitatis sunt: usque ad terminum de Murvedre, qui terminat cum Puzol; et usque ad terminum

de Holocau, de Xiva, de Bunyol, de Turrís et usque ad Montem serratum; et usque ad terminum de Algezira et de Culyera. Et de litore maris sit et duret per centum miliaria intus mare”. (fur I-I-2)³.

En document de 1347 relatiu a la guerra del dos Peres és *Torís* (repertori de Mateu Rodrigo Lizondo, *Guerra de la Unió*, s.v.).

L'arrendament del tall del drap de l'any 1404, on el regne de València, queda dividit en 25 demarcacions, especifica els llocs que es troben sotmesos a contribució; entre molts altres hi tenim el nostre topònim amb una “noble” *th*, però amb *o* pretònica:

“E dels lochs de Xiva, de Bunyol, de Macastre, de Setaygues, de Xestaltar, e de altres lochs [...] e de Perdralba, de Vilamarxant, de Ribaroja, de Xestalcamp, de *Thoris*, de Monserrat, de Serra, de Fondos, de Montroy, e del Rahal ab totes lurs alqueries”.⁴

Si Nofre Berthomeu Ginart en el seu *Repertori general e brev sumari* (València, Pere Patrició Mey, 1608) esmenta el nostre topònim dues vegades com a *Torís*,⁵ podem dir que en 1622 en les relacions sobre les diòcesis valencianes apareix *Turís*,⁶ encara que en un context llatí.

No cal seguir aplegant més citacions, perquè les dues formes alternen constantment. Així, en l'índex del *Liber patrimonii Regni Valentiae* de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, el nostre poble apareix amb les grafies *Torís* i *Turís*.⁷ Es enginyosa la solució que hi adoptà el canonge Sanchis Sivera, quan va entrar el nostre poble amb les dues grafies (vegeu ací la nota 1)...

Ara bé, he de fer la mateixa constatació que ja he apuntat alguna altra vegada: una *i* sobretot tònica, com ací, tanca necessàriament la vocal àtona que la precedeix. La tendència fonètica normal és a una pronunciació [turís]; però que quede clar la presència sovintejada de la grafia *Torís* és la prova irrefutable de la resistència, l'argument que originàriament hi ha una vocal *o* pre-tònica. I per tant, si la forma *Turís* no és cap heretgia toponímica, s'hauria de preferir *Torís*, que té al seu favor la documentació i l'argumentació lingüística.⁸

NOTES

¹ Cfr. J. SANCHIS SIVERA, *Nomenclátor geográfico-eclesiástico de los pueblos de la diócesis de Valencia*, Valencia, 1992, p. 410-411, s.v. *Turis-Torís*.

² Facsímil de l'edició Alanya de 1515, publicat per Desamparados CABANES PECOURT, Valencia, Anubar, 1972, pàg. 85a.

³ *Furs de València*, ed. Germà COLON i Arcadi GARCIA, Barcelona, Barcino, 1970, vol. I, ENC, núm. 101, p. 109 És la transcripció del manuscrit del notari Bonorat Péra (Bononatus de Petra) de l'Arxiu Municipal de València, foli 2 r^ob.

⁴ Publicat per Mª Rosa MUÑOZ POMER, *Orígenes de la Generalidad Valenciana*, València, Generalitat Valenciana, 1987, p. 279, nota.

⁵ Taula alfabètica, sense numeració de pàgina i pàg. 237. "*Toris* te mer y mixt imperi, alta y baxa jurisdiccio, foro I. in extrauag. dominus Rex & c. fol. 35".

⁶ Mª Milagros CARCEL ORTI, *Relaciones sobre el estado de las diócesis valenciana*, Generalitat Valenciana, II (València), 1989, p. 850. La nota 11 d'aquesta obra conté una interessant bibliografia local sobre el nostre topònim.

⁷ Foli 279, publicat per J.E. MARTINEZ FERRANDO, *Un interessant índex històric dels pobles valencians* in: "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", XVI, 1935, p. 300.

⁸ La mateixa injustificada llatinizació medieval com a *Turris*, és a dir, *torre* amb o, és un altre argument favorable a *Torís*.